

اشاره:

وضعیت تجارت جهانی روزبه‌روز تغییر می‌کند و شرایط و اوضاع جدیدی در مقابل تجار و بازرگانان قرار می‌گیرد. آن گروه از کشورها که بتوانند سهم بیشتری در تجارت جهانی کالاها و خدمات به خود اختصاص دهند، قادر خواهند بود که به رشد و توسعه اقتصادی پایدار ادامه دهند.

با وجود مقررات تازه‌ای که از سال ۱۹۹۶ میلادی بر تجارت جهانی کالاها و خدمات حاکم شده و منافع ناشی از بهره‌گیری از این مقررات در جهت تقویت سهم در بازار جهانی، اکنون بازار جهانی محصولات کشاورزی مانند دیگر کالاهای صنعتی، شرایط نوینی یافته است.

شرایط نوین تجارت محصولات کشاورزی که از دور مذاکرات آزادسازی تجارت جهانی (دور گفت‌وگوهای اروگوئه) پس از هفت سال بحث و مشاجره میان اروپا، آمریکا و آمریکای لاتین به‌وجود آمده، برای آن گروه از تولیدکنندگان محصولات کشاورزی که مزیت نسبی در تولید داشته باشند، می‌تواند موقعیت اقتصادی - تجاری تلقی شود و از آن بهره ببرند.

نظر به اهمیت نتایج گفت‌وگوهای دور اروگوئه، به‌ویژه در بحث محصولات کشاورزی که از طولانی‌ترین و بحث‌برانگیزترین موضوع‌های این مباحثات بود، در این گزارش به بررسی مفاد این پیمان در بخش محصولات کشاورزی و نیز موقعیت ایران در شرایط جدید می‌پردازیم.

بازنگری در تولید و تجارت محصولات کشاورزی، الزامی است

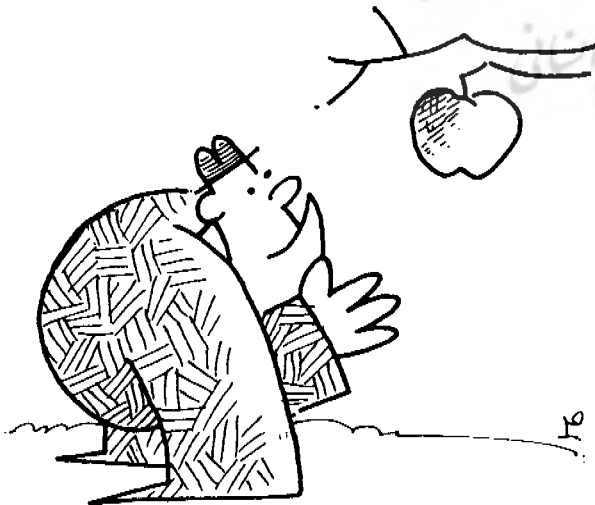
دور گفت‌وگوهای اروگوئه پیرامون تجارت محصولات کشاورزی

بحث آزادسازی تجارت به ویژه در بخش محصولات کشاورزی از عمده‌ترین و طولانی‌ترین بحث‌ها میان آمریکا و اروپا بود.

از آنجا که آمریکا از عمده‌ترین تولیدکنندگان محصولات کشاورزی است و از تجارت این محصولات سالانه ۲۵ تا ۳۰ میلیارد دلار مازاد تجاری دارد، از رقبای بزرگ در بازار محصولات کشاورزی برای بسیاری از کشورها می‌باشد.

مزارع کشاورزی و باغ‌های میوه آمریکا از مقیاس بزرگی برخوردار است که با توجه به شرایط اقلیمی و امکان بهره‌گیری از فن آوری و تجهیزات نوین، کاربرد تحقیقات علمی و...، بازده مطلوبی دارد آمریکا خواستار باز شدن بازار محصولات کشاورزی و لغو یارانه‌های دولتی پرداختی به کشاورزان می‌باشد.

یک مثال ساده نشان می‌دهد که بازده تولیدات کشاورزی آمریکا مثلاً گندم در قیاس با اروپا قابل توجه می‌باشد. میانگین برداشت گندم آمریکا در هر هکتار بیش از ۱۰ تن می‌باشد، در

۱۰

تعرفه و تجارت «گات» در اواسط دهه ۱۹۴۰، محصولات کشاورزی در چارچوب این موافقت‌نامه قرار نگرفته بود. با این وصف این نخستین بار بود که تجارت محصولات کشاورزی در چارچوب قوانین تجارت آزاد قرار می‌گرفت.

بر اساس این توافق‌نامه، موانع تجارت محصولات کشاورزی باید به صورت تعرفه درآیند و سپس به‌طور میانگین تا ۳۶ درصد در مدت ۶ سال در کشورهای توسعه‌یافته و ۲۴ درصد در مدت ۱۰ سال در کشورهای روبه‌رشد کاهش یابند. فقیرترین کشورها از این بابت معاف هستند. در بین سایر استثناها کشورهای ژاپن و کره جنوبی می‌توانند در زمینه واردات برنج کندتر گام بردارند.

با این توافق، اولاً موانع غیرتعرفه‌ای (مانند سهمیه‌بندی، تحریم و...) از تجارت جهانی محصولات کشاورزی حذف شدند و هیچ کشور امضاءکننده این پیمان حق ندارد چنین موانعی را برای واردات محصولات کشاورزی از کشور دیگر عضو پیمان تجارت جهانی ایجاد کند. در نتیجه دسترسی صادرکنندگان محصولات کشاورزی عضو این پیمان به بازارهای جهانی، تسهیل شده است.

کاهش تعرفه‌های گمرکی تجارت محصولات کشاورزی نیز از سوی دیگر به رشد تجارت این محصولات و دسترسی بیشتر به بازارهای کشورهای عضو پیمان را برای صادرکنندگان آسان می‌سازد.

وجود تعرفه‌های سنگین بر واردات محصولات کشاورزی به‌ویژه در اروپا، ژاپن و برخی کشورها سبب شده بود که از یکسو تولید محصولات کشاورزی داخلی قابل رقابت باشد و تداوم پیدا کند و از سوی دیگر واردات این محصولات با وجود تعرفه‌های سنگین محدودتر گردد.

○ آمریکا خواستار لغو یارانه صادرات محصولات کشاورزی بود، ولی اروپا به لحاظ ساختار کشاورزی وابسته به یارانه‌های دولتی به‌شدت با آن مخالفت می‌کرد.

کاهش ۳۶ درصدی تعرفه‌های گمرکی محصولات کشاورزی در بین کشورهای توسعه‌یافته، پس از بحث‌های طولانی میان آمریکا و اروپا به‌دست آمد. آمریکا از ابتدا به لغو تعرفه‌ها یا کاهش آن در حد قابل توجه اصرار داشت، اما اروپا

حالی که این رقم برای اروپا حدود ۶/۵ تن است. در این شرایط با حذف یارانه پرداختی دولت به کشاورزان، زارعان آمریکایی به لحاظ برداشت بیشتر محصول در واحد سطح، از قدرت رقابت بیشتری نسبت به کشاورزان اروپایی برخوردار می‌باشند.

○ با توجه به تراکم جمعیت در اروپا نسبت به آمریکا و سطح زمین‌های قابل کشت و بازده آن، اروپا موقعیت ضعیف‌تری نسبت به آمریکا در بازار محصولات کشاورزی دارد، در حالی که اگر کشاورزان اروپایی قادر به رقابت نباشند، میزان وابستگی اروپا به واردات محصولات غذایی نیز بیشتر است.

از سوی دیگر وضعیت کشاورزان اروپایی در قیاس با آمریکایی‌ها قابل بررسی است. کشاورزی آمریکا در سطح مزارع و باغ‌های بسیار بزرگ انجام می‌شود، در حالی که بسیاری از کشاورزان اروپایی از زمین‌های بزرگ بهره‌مند نیستند و در ردیف کشاورزان خرده‌پا می‌باشند که به یارانه‌های پرداختی دولت‌هایشان برای تداوم حیات و کشت‌وکار نیاز دارند. حذف یارانه محصولات کشاورزی، آسیب فراوانی به کشاورزان اروپایی وارد می‌سازد.

وسعت خاک آمریکا (به ویژه خاک قابل کشت) در قیاس با اروپای واحد نیز درخور توجه می‌باشد. تراکم جمعیت در اروپا در قیاس با آمریکا بیشتر و زمین‌های قابل کشت کمتر است. لذا در شرایطی که کشاورزی اروپا قادر به رقابت در بازار جهانی نباشد، میزان وابستگی اروپا به محصولات وارداتی افزایش می‌یابد.

به همین جهت، بحث حذف یارانه بخش کشاورزی و آزادسازی بازار محصولات این بخش از پرسر و صداترین و طولانی‌ترین مباحث دور گفت‌وگوهای اروگوئه بود.

در پیمان تجارت آزاد جهانی که در پایان دور گفت‌وگوهای اروگوئه به امضا رسید و در دو سال گذشته به اجرا درآمد، در بخش کشاورزی این مباحث به میان آمد و سرانجام موارد زیر به تصویب امضاءکنندگان پیمان رسید.

۱- بخش کشاورزی برای نخستین بار در چارچوب قوانین تجارت آزاد گنجانده شد. با وجود تصویب موافقت‌نامه عمومی

تقلیل می‌یابد. البته افزایش بهای محصولات کشاورزی در بازارهای جهانی از یکسو و افزایش کارایی بخش کشاورزی از سوی دیگر، می‌تواند به تدریج آثار سوء کاهش یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی را بهبود بخشد و دسترسی به بازارها را به لحاظ کاهش تعرفه‌های گمرکی واردات محصولات کشاورزی، سهل‌تر نماید.

بند دیگر این توافق‌نامه می‌گوید: کشورهای عضو سازمان تجارت جهانی باید واردات محصولات کشاورزی را به ۵ درصد تقاضای ملی افزایش دهند، گرچه در موارد استثنایی، معافیت‌هایی قایل می‌شود.

با این بند دسترسی به بازارهای جهانی برای تولیدکنندگان محصولات کشاورزی که قدرت رقابت بیشتری دارند را آسان‌تر می‌سازد و منظور پیمان تجارت آزاد نیز همین است که در فضای رقابتی، دسترسی به بازارها را تسهیل کند. این توافق به‌طور دوجانبه، بازارها را برای آمریکا و اروپا و دیگر رقبا قابل دسترس می‌سازد.

در بند دیگر توافق‌نامه تجارت آزاد محصولات کشاورزی آمده است: آیین‌نامه مربوط به سلامت مواد غذایی، گیاهان و بهداشت حیوانات، حمایت ظاهری از محصولات داخلی تلقی نمی‌شود.

○ چنانچه معضلات توسعه کشاورزی ایران برطرف نشود، با رشد جمعیت، تقاضا برای واردات مواد غذایی افزایش می‌یابد و وابستگی به خارج بیشتر خواهد شد.

با این بند، تلاش برای حفظ سلامت و استاندارد محصولات کشاورزی و دامی، همچنان تداوم یافته و مانعی برای محدودیت تجارت محصولات به‌نظر نمی‌رسد. در بند دیگری از این توافق‌نامه به کشورهای کمتر توسعه یافته و کشورهای روبه‌رشد که واردکنندگان محض مواد غذایی هستند، مساعدت‌های ویژه‌ای اعطا می‌شود.

اگرچه این مساعدت‌ها به وضوح در پیمان تجارت آزاد نیامده است، اما وعده شده که تحقق می‌یابد. باید به این نکته نیز توجه شود که واردکنندگان محض مواد غذایی خودبه‌خود بازاری بزرگ و قابل دسترس برای صادرکنندگان محصولات کشاورزی می‌باشند و دادن مساعدت‌های ویژه به این کشورها، در واقع کمک دولت‌ها به صادرکنندگان خودشان

کاهش ۱۰ درصد آنها را می‌خواست تا قدرت رقابت تولیدکنندگان داخلی را حفظ کند.

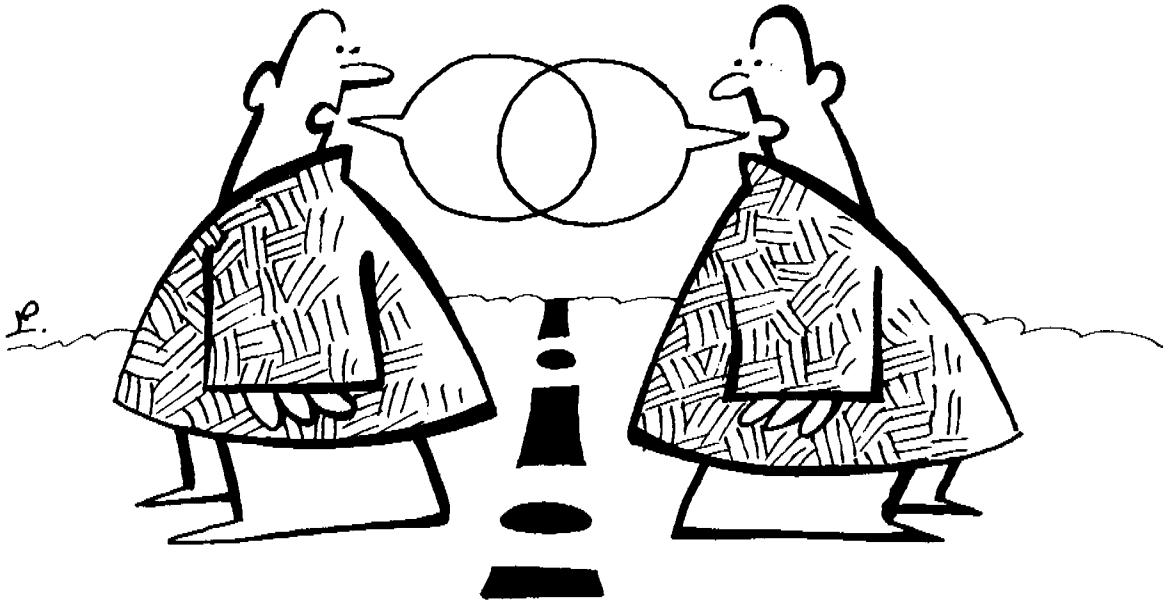
○ در پیمان تجارت آزاد، موانع تجارت محصولات کشاورزی، تعرفه‌ای می‌باشند و به‌طور میانگین ۳۶ درصد در کشورهای درحال توسعه ظرف شش سال و ۲۴ درصد در کشورهای روبه‌رشد ظرف ۱۰ سال کاهش می‌یابند.

کاهش ۲۴ درصدی تعرفه‌های واردات محصولات کشاورزی در کشورهای روبه‌رشد در دوره ۱۰ ساله، از جهت کمک به تولیدات داخلی در این کشورها و تقویت تدریجی قدرت رقابت آنها منظور گردید. کشورهای روبه‌رشد، به‌طور کلی وابستگی بیشتری به واردات محصولات کشاورزی به‌ویژه محصولات راهبردی نظیر گندم، برنج و دیگر غلات دارند.

در بند دیگر این توافق‌نامه درباره یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی آمده است: یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی باید ۳۶ درصد و حجم صادرات محصولات کشاورزی یارانه‌دار تا ۲۱ درصد در مدت شش سال کاهش یابد. اما به کشورهای روبه‌رشد در این زمینه مهلت بیشتری داده شده است.

در این زمینه نیز مباحثات زیادی میان مذاکره‌کنندگان آمریکایی، اروپایی، آمریکای لاتین، ژاپن، شرق و جنوب آسیا صورت گرفت. دولت آمریکا به لغو یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی و دست آخر به کاهش ۷۵ درصدی آن تمایل داشت، اما دیگر مذاکره‌کنندگان با توجه به بافت و ساختار بخش کشاورزی که بسیار وابسته به یارانه‌های دولتی است، به شدت با نظر آمریکا مخالفت کردند. کاهش ۳۶ درصدی یارانه‌های صادرات محصولات کشاورزی و نیز کاهش ۲۱ درصدی میزان صادرات محصولات یارانه‌دار، قدرت رقابت تولیدکنندگان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. پرداخت یارانه برای محصولات صادراتی، از ابزارهای دولت‌ها برای حضور در بازار جهانی محصولات کشاورزی، کمک به رشد تولیدات کشاورزی و... می‌باشد.

با کاهش یارانه‌ها و حجم صادرات محصولات کشاورزی یارانه‌دار، قدرت رقابت تولیدکنندگان و صادرکنندگان غیرآمریکایی در بازار جهانی محصولات کشاورزی $\frac{1}{5}$ تا $\frac{1}{3}$

برای رشد صادرات می‌باشد.

محصولات کشاورزی می‌توانست موجی از ناآرامی و اعتراض کشاورزان در اروپا ایجاد کند. لذا برای اروپا، دستیابی به توافقی با آمریکا در زمینه تجارت محصولات کشاورزی، حایز اهمیت بود و توافقی حاصله نیز اگرچه برای اروپایی‌ها نوعی عقب‌نشینی تلقی می‌شود، اما با خواست‌های آمریکا نیز فاصله زیادی داشت.

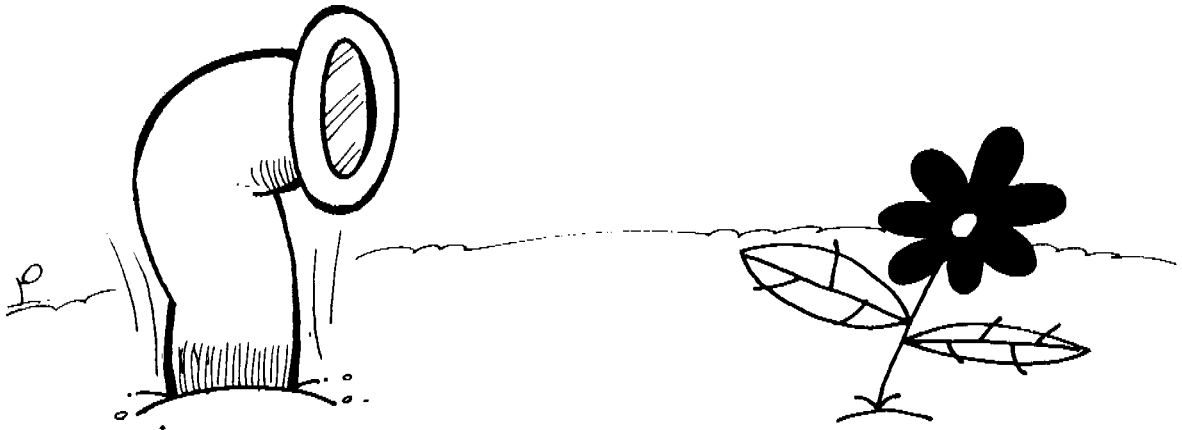
البته کارشناسان اقتصادی بر این باور هستند که با حذف یارانه‌ها، به تدریج زمینه برای افزایش بهای محصولات کشاورزی باز می‌شود و تولیدکنندگان و صادرکنندگان این کالاها، از وضعیت درآمدی بهتر برخوردار خواهند شد. از سوی دیگر تنظیم بازار جهانی بر مبنای توافقی‌های حاصله، سودهای قابل توجهی برای تمام امضاکنندگان پیمان تجارت آزاد جهانی خواهد داشت، زیرا که دسترسی به بازارها (نه تنها محصولات کشاورزی بلکه دیگر کالاها) را آسان‌تر می‌سازد و منافع حاصل از تجارت آزاد، برای همگان تحصیل خواهد شد.

وضعیت ایران در بازار محصولات کشاورزی

آمارهای در دسترس نشان می‌دهد که تراز تجارت محصولات کشاورزی ایران سالانه یک میلیارد دلار کسری دارد. چنانچه معضلات کشاورزی ایران از پیش راه کشاورزان برداشته نشود، و کشاورزی ایران به روش‌های نوین و مکانیزه مجهز نگردد، با رشد جمعیت کشور، نیازهای غذایی

○ آمریکا با برخورداری از مزیت نسبی در تجارت محصولات کشاورزی، در موقعیتی قرار داشت که می‌توانسته وضع بازار این محصولات را با رقابت مکارانه برهم بزند و خسارتی به اروپا وارد سازد، لذا اروپا در قبال خواست‌های آمریکا تا حدودی عقب‌نشینی کرد.

شاید این سؤال به ذهن خطور کند که چرا اروپا در برابر خواست‌های آمریکا در تجارت محصولات کشاورزی، عقب‌نشینی کرده است؟ پاسخ سؤال واضح است که آمریکا به لحاظ برخورداری از مزیت نسبی در تولید و تجارت بسیاری از محصولات کشاورزی (غلات، میوه‌ها و...) در موقعیتی قرار داشت و دارد که می‌توانست و می‌تواند بازار جهانی محصولات کشاورزی را تحت تأثیر قرار دهد و با قیمت‌شکنی در این بازارها، وضعیت تولید محصولات کشاورزی در بسیاری از کشورها را تغییر دهد، به گونه‌ای که نه تنها تولید داخلی آنها تحت تأثیر قیمت‌های پایین‌تر رو به انحطاط برود، بلکه با کاهش تولید و افزایش واردات، وابستگی غذایی اروپا به بازارهای خارجی به سرعت افزایش پیدا کند. کاهش شدید قیمت‌های

اخیر بوده، هنوز ۳۰ درصد نیازهای گندم کشور از خارج وارد می‌شود.

لذا برای سیاست‌گذاران و برنامه‌ریزان کشاورزی ایران حرکت در دو جهت ضروری است. اول آنکه با سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی اصولی، امکان دستیابی به رشد کشاورزی پایدار فراهم آید و با رفع موانع موجود، برداشت از واحد سطح و تولیدات غلات به سرعت بهبود یابد. دوم آنکه مطالعات برای پیوستن به سازمان جهانی تجارت از بعد سیاسی و اقتصادی گسترش یابد. عضویت در پیمان تجارت آزاد، در قرن آینده، خود مزیتی در کنار مزایای اقتصادی است که نه تنها واردات را با هزینه کمتر میسر می‌سازد، بلکه گسترش صادرات را نیز کمک می‌کند.

توجه به این نکته ضرورت دارد که با کاهش یارانه محصولات صادراتی کشاورزی و حجم صادرات محصولات یارانه‌دار، زمینه برای رشد بهای محصولات کشاورزی در بازارهای جهانی تا حدودی وجود دارد. چنانچه حجم واردات این محصولات بخواهد افزایش پیدا کند (تحت‌تأثیر کاهش یا ثابت ماندن تولید داخلی و افزایش تقاضا)، هزینه‌های ارزی بیشتری به اقتصاد ملی تحمیل می‌شود. هزینه‌هایی که در ردیف هزینه‌های سرمایه‌گذاری با بازده نیستند و صرفه اقتصادی به دنبال ندارند.

از سوی دیگر، برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران باید زمینه را برای حضور مؤثر در بازارهای محصولات برای صادرکنندگان کشور فراهم سازند. این امر به بازنگری در نوع تولیدات کشاورزی و کمک به افزایش تولید کالاهای قابل رقابت و صدور منجر خواهد شد که در نهایت به سود اقتصاد ملی است.

افزایش و وابستگی به بازار جهانی محصولات کشاورزی بیشتر خواهد شد.

با توجه به موانعی که بر سر راه عضویت ایران در سازمان جهانی تجارت وجود دارد، با افزایش بهای محصولات کشاورزی در بازارهای جهانی و رشد وابستگی به واردات این‌گونه محصولات، وضعیت در آینده وخیم‌تر خواهد شد.

اگرچه ایران در برخی محصولات کشاورزی به‌ویژه در بخش میوه‌ها، تره‌بار و خشکبار، صادرکننده می‌باشد و در پارهای موارد در ردیف ۱۰ کشور عمده تولیدکننده و صادرکننده این محصولات می‌باشد، اگر تلاشی برای هموارسازی راه ورود به سازمان جهانی تجارت (WTO) صورت نگیرد، صدور این‌گونه کالاها نیز در آینده در وضعیت بدی قرار خواهد گرفت.

پیمان تجارت آزاد جهانی، موقعیت ویژه‌ای برای دسترسی آسان‌تر به بازارها برای کشورهای عضو ایجاد کرده است. کاهش تعرفه‌ها و حذف موانع غیرتعرفه‌ای، در میان اعضای این پیمان سبب می‌شود که کشورهای غیرعضو سازمان جهانی تجارت برای دسترسی به بازارهای کشورهای عضو این سازمان، از قدرت رقابت کمتری برخوردار شوند.

عنایت به این امر نیز اهمیت دارد که در حال حاضر کشاورزی ایران به ویژه در بخش غلات، وابسته به شرایط اقلیمی و آب‌وهوایی است. محدودیت منابع آب، در حالی که ایران در ردیف کشورهای خشک یا نیمه‌خشک می‌باشد و بیش از دوسوم آب آن به هدر می‌رود، و شیوه‌های سنتی کشت و کار، معضلاتی را روبه‌رو گذارده است. با رشد جمعیت کشور در سال‌های آتی این معضلات پیچیده‌تر و عمیق‌تر خواهد شد.

به گفته وزیر کشاورزی، در سال جاری ایران ۲/۵ میلیون تن گندم وارد کرده است. در حالی که دستیابی به خودکفایی در تولید گندم از اهداف اصلی وزارت کشاورزی در هشت سال